

13. Pospelov, G. (1954) "Laughter of Gogol", *Smiekh Gogolia // Nikolai Vasilievich Gogol [Text]: a collection of articles / Ed. A. Sokolov. – Moscow : Moscow State University. – 226 p.*
14. Semkiv, R. (2000) "Postmodernism and irony (typology of atypical)", *Postmodernizm ta ironiia (typolohizatsiia netyповoho)*, *Word and time.* – № 6. – pp. 6–12.
15. Tenditna, N. (2005) "Generation of «eighties» and the contemporary literary process", *Pokolinnia visimdesiatnykiv i suchasnyi literaturnyi protses*, *Modern problems of linguistics and literature.* – Issue. 9. – Uzhgorod, 2005. – pp. 282–286.
16. Timofeev, L. (1976) "Fundamentals literature theory", *Osnovy teorii literatury.* – Moscow : Education, 1976. – 548 p.
17. "The three views of doublespeak", *Try pohliady na surzhyk.* – Mode of access: <http://molodi.in.ua/try-pohlyady-na-surzhyk/>

УДК 821. 161. 2: 82–31

ЕПІЧНА МОДЕЛЬ СВІТУ В РОМАНІ У. САМЧУКА «МАРІЯ»

Стасик М.В., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

dobrogost1975@ukr.net

У статті проаналізовано один із найвідоміших романів У. Самчука «Марія». З'ясовано, що, формуючи власну епічну модель світу, письменник показує людей з активним і позитивним ставленням до життя, вільних від почуття неповноцінності, меншовартості. Важливу функцію у творах письменника виконують епічні паралелі, розповіді-попередження та розповіді-передбачення.

Ключові слова: епічність, роман, пейзаж, історизм.

ЭПИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ МИРА В РОМАНЕ У. САМЧУКА «МАРИЯ»

Стасык Н.В.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

dobrogost1975@ukr.net

В статье проанализирован один из самых известных романов У. Самчука «Мария». Выяснено, что формируя собственную эпическую модель мира, писатель показывает людей с активным и позитивным отношением к жизни, свободных от чувства неполноценности. Важную функцию в произведениях писателя выполняют эпические параллели, рассказы-предупреждения и рассказы-предсказания.

Ключевые слова: эпичность, роман, пейзаж, историзм.

THE EPIC MODEL OF THE WORLD IN THE U. SAMCHUK'S NOVEL «MARIIA»

Stasyk M.V.

Zaporizhzhya National University, Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

dobrogost1975@ukr.net

The article deals with one of the most famous U. Samchuk's novels «Mariia», which is the first in Ukraine literature work about collectivization and famine in 1933. This work, using the life of one person – Mariia, shows a picture of multimillion human tragedies and defines moral and psychological, historical and philosophical parallels for the whole Ukraine. The writer is trying to show the reality in a wide philosophical sense. The artist interprets and transforms evangelical biblical motifs and archetypes in the realities of XX-th century, which allows him to give his own humans and ethnology interpretation of the biblical text. U. Samchuk's study of artistic heritage allows to determine the nominal motive in his work – the problem of national awakening of the Ukrainian people. Forming his own epic model of the world, writer shows people with an active and positive attitude to life, free from feelings of inadequacy, inferiority.

The epic type of artistic thinking led the focus on national needs. The historical changes that were showed in the novels became that "limit" situation and as the writer's works is the reproduction of life in the form of warning, predictions – story, that creates the feeling of epic, greatness and helps to reveal the interdependence and connection between events. Human being connects with historical events. Deep sense of

novel achieved thanks to using by artist the folklore principle of epic parallelism. U. Samchuk constantly compares people's and nature life. In spite of this fact he described dynamic landscapes. The artist used epic parallels as one of the methods of psychological analysis.

Key words: epic, novel, scenery, historical.

Актуальність дослідження зумовлена потребою комплексного і науково-об'єктивного вивчення художньої спадщини українських письменників ХХ ст., зокрема й представників української діаспори, творчість яких за умов тоталітарного режиму була вилучена з досліджень літературного процесу. У. Самчук – талановитий український прозаїк, публіцист, чия творчість припала на складний період у вітчизняній історії та в розвитку української літератури. На надзвичайний талант У. Самчука одноставно вказують літературознавці, відводячи йому почесне місце в сучасних працях з історії української літератури. Творчість письменника постійно привертає увагу дослідників, з'явилися ґрунтовні напрацювання у її вивченні (Бородіца С., Бурлакова І., Кизилова В., Лисенко Н., Мариненко Ю., Руснак І., Стасик М. та ін.), але суперечність ряду положень самчужознавства, різнорідність трактувань і дискусійність окремих висновків, передовсім пов'язаних з питаннями індивідуального стилю митця, вимагає подальшого всебічного аналізу.

Епопейний задум романів У. Самчука вгадується зразу ж, коли ми опиняємось у світі образів і подій його книг. Вгадується з особливого, величного драматизму обставин, за заявленою з перших сторінок соціально-психологічною узагальненістю образів, за широким і неквапливим розгортанням розповіді. І чим більше ми вчитуємося, тим більшим є враження від обсягу творчого задуму У. Самчука.

Уже сама система персонажів романів наглядно свідчить про прагнення письменника охопити єдиним поглядом неозоре поле грандіозних змін на українській землі, показати ставлення до них усіх прошарків суспільства.

Дійсність письменник прагне охопити в широкому філософському сенсі. Тут і поезія праці, і проблема людської чесності й відповідальності, насамперед, перед самим собою, а відтак перед світом. А ще чи не найбільше хвилюють письменника найрізноманітніші відтінки людських взаємин.

Роман-спалах «Марія» – один з найвідоміших творів У. Самчука – є першим в українській літературі художнім твором про колективізацію та голодомор 1933 р. Украй переповнене катаклізмами ХХ ст., постійні війни, розруха, революції, встановлення нових порядків, нищення українського народу і найстрашніше – голодомор – «змушують» письменника взятися за написання такого твору. Твір написаний з наміром подати на прикладі однієї людини, Марії, картину багатомільйонних людських трагедій і означити морально-психологічні та історико-філософські паралелі стосовно всієї України.

Автор не випадково ставить у центрі сюжету зворушливий образ жінки-матері Марії. Адже це милозвучне ім'я стало загальнолюдським символом всеперемагаючої материнської любові, самопожертви і страждання в ім'я щастя всіх людей. Які б труднощі не існували, які б лиха не творилися на світі, «жінка має і буде жити, творити лише добро, хоча б задля кращої долі своєї дитини, бо це її покликання», – зазначає О. Фенько [1, с. 202].

Письменник інтерпретує і трансформує в реалії ХХ ст. євангельські мотиви та біблійні архетипи, які дозволили йому подати власне людинознавче та народознавче тлумачення біблійного тексту. За жанром «Марія» – роман-хроніка (від грецького слова *chronikos* – пов'язаний із часом). Цим терміном називають такі літературні твори, у яких «хронологічно послідовно розкривається історія суспільних чи родинних подій за тривалий проміжок часу» [2, с. 726]. Дослідники творчості У. Самчука також відзначали, що написана книга «у високому стилі художньої агіографії» (С. Пінчук). У романі

спостерігається спадковість ряду агіографічних формул: зображення життя героїні від народження до смерті, що виконує одну з центральних вимог життя, життєві мотиви згруповані навколо образу Марії, що посилює його сприйняття як близького до агіографічного. Письменник зосередив увагу на тих фактах біографії, які демонструють і допомагають глибоко осягнути святість героїні.

Свій роман письменник називає «хронікою одного життя». Згідно з євангельською поетикою, жодних точних дат автор не подав, окрім однієї цифри – прожитих Марією днів: 26258. Це означає, що героїня У. Самчука прожила 71 рік 11 місяців. Отже, її народження припадає на 1861 р. Можливо, це збіг, але пригадаймо, що того ж року пішов із життя Тарас Шевченко (1814–1861рр.) – автор апокрифічної поеми «Марія», де «вперше в історії українського письменства євангельський сюжет і сам образ Богородиці введено в національний контекст» [3, с. 90].

Кожен поворот долі Самчукової Марії постає як інтерпретація відомого фольклорного чи літературного мотиву: раннє сирітство, дитинство в наймах, висока напруга й чистота першого кохання, розлука з милим, одруження з нелюбом, нетривале щастя з коханою людиною тощо. Усе це виписано в У. Самчука в кращих традиціях національного письменництва. Усе, здається, ніби на поверхні, усе зрозуміле й давно відоме. Тим часом, у цій видимій прозорості, нерідко ніби аж етнографічній простоті індивідуального стилю письменника потрібно шукати глибокого змісту.

«Роман-хроніка – природній і неминучий етап на шляху до роману-епопеї», – пише Л. Єршов [4, с. 263]. Погоджуємося з думкою Ю. Мариненка, що письменник «сміливо руйнує знані раніше канони роману-хроніки», поєднуючи у своєму творі епічність і ліризм [5, с. 4]. Митець не абсолютизує ні страждань, ні трагічного, ні смерті. А тому Марія живе і діє в реальному, звичайному світі, що значно посилює враження від твору, оскільки паралелізм буденного, звичайного з «ірреальним» драматизує розповідь.

Піддаючи аналізу український феномен жіночої долі, прагнучи через нього збагнути трагедію України, понад те – прочитати і зрозуміти саму книгу народного життя, письменник підносить цей образ до символу. До речі, образи-символи характерні для більшості творів У. Самчука. На думку Т. Денисової, образ-символ «надає роману епічності», адже, проходячи через увесь роман, «наділяє особливим змістом окремі його сцени» [6, с. 174]. Смерть Марії не виглядала б такою страшною, зважаючи на вік, якби читач із кожною сторінкою твору все чіткіше не усвідомлював, що в цій літній жінці уособлена сама Україна.

Письменник поетизує та героїзує людину в смерті, вбачаючи в її відході початок безсмертя. Загибель простої людини під дією жорстоких законів антигуманної системи в У. Самчука стає джерелом глибокого потрясіння читача. Тому смерть постає в письменника як катастрофа, як християнський апокаліпсис.

Попри трагізм і драматизм твору, у «Марії» втілена ідея євангельського воскресіння. Смерть набуває у творі прихованого сенсу і символічного розгалуження, оскільки є проявом кризи народу, який втрачає свою національну своєрідність, автентичність і тому деградує. А з іншого боку, смерть Марії є початком неодмінного відродження. Вона є необхідним моментом переоцінки пережитого, найважливішою умовою доступу до іншого рівня буття. Момент смерті усвідомлюється тим, хто помирає. Смерть – це момент істини, момент ініціації, після якого обов'язково настає відродження. Вона констатує перехід до чогось нового, що народжується. Людина звільняється від умовностей і набуває цілковитої свободи.

Висока художня майстерність письменника дозволила в невеликому за обсягом творі торкнутися багатьох проблем. Це зречення та повернення людини до землі, моральні

основи буття українського селянина, формування національної свідомості, гріх та його спокутування, аполітичність селян як одна з причин невдач українського народу, духовність, віра в Бога, а також моральна деградація людини під впливом нової ідеології і, як результат, – проблема відступництва.

Здавалось би, помирає Марія, гине Лаврін, Надія, Демко. Вбивши Максима, іде з села і вже не повертається Корній. Але будь-яке зло не може тривати вічно. Добро неминуче переможе. Такий закон життя. Тому пророчими є слова письменника, які він вкладає в уста Гната: «Слово моє до мертвих і ненароджених. Слово моє прийдучим вікам. Затямте, ви, сини і дочки великої землі... Затямте, гнані, принижені, затямте, витравлювані голодом, мором..! Нема кінця нашому життю. Горе тобі, зневірений, горе тобі, виречений самого себе..! Кажу вам правду велику: краще буде Содомові і Гоморрі в день страшного суду, ніж вам, що відrekliся й плюнули на матір свою..!» [7, с. 141].

До речі, розповідь-попередження посідає значне місце у творах письменника («Волинь», «Юність Василя Шеремети», «Ост»). Розповідаючи про певні конкретні дії, письменник часто вказує на те значення, яке ці події можуть мати в майбутньому для героя. Передбачення майбутнього героя виражається у недоказаній формі, слугує ніби натяком на те, що буде з часом, що буде обумовлювати дії героїв в подальшому. Такий засіб зображення життєвих процесів у формі розповіді-попередження, розповіді-передбачення створює відчуття епічності, величності, допомагає розкрити взаємозумовленість і зв'язок подій.

Письменник ніколи не замикається у вузьких рамках особистого, окремого. Епічна розповідь гнучка і вільно захоплює різні сторони людського життя, включаючи їх у єдиний потік історичного розвитку. Окреме, індивідуальне осмислюється як невід'ємна частина у складній, рухомій картині загальнолюдського життя. Форма розповіді-узагальнення, яку часто застосовує У. Самчук, дає можливість письменнику, зберігаючи усю конкретність розповіді, звести воедино різні явища життя.

Уведення форм розповіді-попередження, розповіді-узагальнення далеко не вичерпують тих засобів епізації розповіді, що застосовує У. Самчук для вираження величності і значного змісту. Митець не обмежується задокументовуванням побаченого і пережитого, а типізує факти і події, підносячи їх до рівня художнього узагальнення. За допомогою художніх засобів письменник вводить читача в коло загальнонаціональної проблематики. У. Самчук розумів, що епос вимагає широких роздумів і сміливих, глибоких узагальнень.

Впродовж усього роману «Марія» письменник використовує широко відомий в усній народній творчості принцип епічного паралелізму. У постійному співвідношенні, співставленні життя людей і природи знаходить своє вираження одна із найважливіших і найсуттєвіших особливостей художнього мислення У. Самчука. Персоніфікація явищ природи, втручання природи в людські справи – прийом, що генетично пов'язаний з античністю, з міфологічним уявленням про світ. Але в літературі нового часу естетична функція цього прийому інша, ніж в античному мистецтві. Ні герої, які звертаються до природи, ні письменник не покладають надії на реальну допомогу з боку природних явищ. Звертання героїв до природи, втручання її в людські справи підкреслює саме грандіозність подій. Світ людей і світ природи осмислюється художником як єдиний потік життя. Автор створює картини природи, органічно пов'язані з реальним світом. У нього дні – «трупі», а ночі – «могильне підземелля».

Пейзажне тло на початку роману «Марія» (до революції) лагідне, коли ж автор починає описувати голод, природа кардинально змінюється. Порівняймо: «...На полях рядами півкопи. Тяжкі зернисті снопи. Край золотий, край праці і хліба. Сонце любить його, опікає, огріває. Навколо сонячно і блакитно...» [7, с. 63], і «Над землею морок і затьмарення, не життя і не смерть, глухими відлунками до посірілих міст входить і

розглядається голод <...>. Смерть стоїть над землею, виразна, неминуча смерть. Ні неба, ні Бога, ні диявола, ні добра, ані зла. Люди зовсім злиняли, стерлись їх обличчя, гасли очі. Перший рік, другий, третій... і немає кінця, геть чисто зникає надія» [7, с. 198].

Якщо на початку твору навколо сяє сонце, то в кінці – темнота. Важливою є зміна кольорів. Блакитний, золотий – сірий, темний. Передаючи динаміку кольорової та світлової гами і сповнюючи тим самим свідомість читача тривожними передчуттями, ці деталі відіграють важливу ідейно-смыслову функцію.

Пейзажі в У. Самчука – не статичні, а динамічні. Вони постійно змінюються. Природа, внутрішній стан людини – все зливається в одне органічне ціле, стає винятково вразливим. Перебування Корнія («Марія») в царській армії згубно позначилося на його характері. Однак здоровий устрій селянського життя, відшліфований віками, приводить у дію хліборобську традицію. Корній поволі стає на праведний шлях, душа його «одужує», як після тяжкої хвороби, він повертається до людей і праці. Природа першою відчуває настрої Корнія, тому «сонце величне», а «...вітер, теплий і м'який, пливе і топчеться по ланах, білі хмаринки, ніби лілеї блакитного велетенського ставу, підбарвлені легко сонцем, пливуть і десь там западають за чорну стіну далекого дубового лісу. І як не йти в таку годину в поле? Як не любити його? Скільки тих колосків... Боже, скільки їх тут!.. Більше, ніж зір у небі... І хто дав їм життя? Он іде Корній з твердим поглядом і шорсткою долонею. Це він сів зерно. Це він...» [7, с. 85–86].

Опис природних явищ створює певну емоційну атмосферу, підготовлюючи почуття читача до сприйняття подій людського життя, показуючи, у якому напрямку будуть розвиватися ці події, до яких наслідків вони призведуть.

Вибором образних засобів у картинах природи автор прагнув передати трагічність ситуації, аморальність нової влади загалом і деяких представників цієї влади зокрема. Таке пряме перенесення почуттів і настроїв людей на життя природи дещо огрублює пейзажні описи, наприклад, небо в нього «трупно замурзалось», «повітря самочинно загнилось», а «вітер небезпечно заразився» [7]. Пейзаж при цьому набуває самостійної естетичної цінності і у свою чергу посилено впливає на розуміння сутності подій.

Однак творчий досвід У. Самчука підтверджує, що епічні паралелі лише тоді набувають великої діючої сили, коли вони не мають характеру прямих уподібнень. Зберігаючи свою конкретність і особливість, життя природи і людей виступає єдиним цілим. Епічно-величні, розлогі картини природи, не втрачаючи своєї самостійної естетичної значущості, дозволили письменникові передати почуття і настрої багатьох персонажів, випереджаючи наступні події.

Отже, дослідження художньої спадщини У. Самчука дозволяє означити домінуючий у його творчості мотив – проблема національного пробудження, визволення українського народу. Формуючи власну епічну модель світу, письменник зобразив людей з активним і позитивним ставленням до життя, вільних від почуття неповноцінності, меншовартості. Праця на землі – природне начало, основа їхнього життя.

Епопейний тип художнього мислення зумовив концентрацію уваги на загальнонаціональних проблемах. Історичні зміни, зображені на сторінках романів письменника, стали тією «межовою» ситуацією, у результаті якої герої стали мислити загальнонаціональними категоріями.

Особливістю творів письменника є відтворення життя у формі розповіді-попередження, розповіді-передбачення, що створює відчуття епічності, величності, допомагає розкрити взаємозумовленість і зв'язок подій.

Важливу функцію у творах письменника виконують епічні паралелі, які У. Самчук використовує як один із прийомів психологічного аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фенько О. Відгомін архетипу великої матері у творчості Уласа Самчука / О. Фенько // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць. – К. : Твім інтер, 1997. – Вип. 3. – С. 198–202.
2. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К. : Академія, 1997. – 752 с.
3. Сулима В. Євангельські архетипи «Марії» Уласа Самчука / В. Сулима // Біблія і культура : зб. наук. праць. – Чернівці, 2000. – Вип. 1. – С. 90 – 94.
4. Ершов Л. Русский советский роман (Национальные традиции и новаторство) / Л. Ершов. – Л. : Наука, 1967. – 340 с.
5. Мариненко Ю. Творчість Уласа Самчука в школі (Про романи «Марія», «Волинь» : Літературно-критичний аналіз) / Ю. Мариненко // Українська мова та література. – 2000. – № 4 (164). – С. 1–10.
6. Денисова Т. Роман і проблеми його композиції / Т. Денисова. – К. : Наукова думка, 1968. – 220 с.
7. Самчук У. Марія ; Куди тече та річка / У. Самчук. – К. : Наукова думка, 1999. – 416 с.

REFERENCES

1. Fenko, O. (1997) "Echo of archetype of Great Mother in creative work by U. Samchuk" *Vidhomin arkhetypu velykoi materii u tvorchosti Ulasa Samchuka* / O. Fenko // *Literatura. Folklor. Problemy poetyky: Zb. nauk. prats.* – K. : Tvim inter. – Iss. 3. – pp. 198–202.
2. (1997) "Literary criticism vocabulary reference book", *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk* / R.T. Hromiak, Yu.I. Kovaliv ta in. – K. : Akademiia. – 752 p.
3. Sulyma, V. (2000) "The Gospels archetypes of «Mariia» by Ulas Samchuk", *Yevanhelski arkhetypy «Marii» Ulasa Samchuka* // *Bibliia i kultura* : Zb. nauk. prats. – Chernivtsi. – Iss. 1. – pp. 90–94.
4. Ershov, L. (1967) "Russian Soviet novel (national traditions and innovation)", *Russkii sovetskii roman (Natsyonalnyie traditsyi i novatorstvo)*. – Leningrad : Nauka. – 340 p.
5. Marynenko, Yu. (2000) "Creative work by Ulas Samchuk at school (about novels «Mariia» «Volyn»)", *Tvorchist Ulasa Samchuka v shkoli (Pro romany «Mariia», «Volyn» : Literaturno-krytychnyi analiz)* // *Ukrainska mova ta literatura.* – № 4 (164). – pp. 1–10.
6. Denysova, T. (1968) "Novel and problems of its composition", *Roman i problemy yoho kompozytsii.* – Kyiv : Naukova dumka. – 220 p.
7. Samchuk, U. (1999) "Mariia ; Where does those river flow", *Mariia ; Kudy teche ta richka.* – Kyiv : Naukova dumka. – 416 p.